

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 339.9:338.1

Баула О.В., к.е.н., доцент

Саржан Ю.О.

Луцький національний технічний університет

НЕОКОЛОНІАЛІЗМ ЯК АСПЕКТ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті розглянуто теорію неокolonіалізму та суміжні теорії, на основі яких виявлені причини неможливості віднесення Європейського Союзу до категорії неокolonіалістичного утворення; запропоновано категорію «неокolonіалістична одиниця», наведено її визначення; вказано на роль неокolonіалізму у встановленні глобалізації як доктрини світового розвитку; обґрунтовано що неокolonіалістичні одиниці виступають фактором уніфікації та механізмом спільного рівномірного економічного розвитку в межах сучасного глобалізованого середовища.

Ключові слова: неокolonіалізм, ультраімперіалізм, глобалізація, неокolonіалістична одиниця.

Baula O., Sarzhan Y.

NEOCOLONIALISM AS AN ASPECT OF GLOBALIZATION

The article deals with the theory of neo-colonialism and related theories, on the basis of which the reasons of impossibility of the European Union classification in the category of neo-colonialist formation are revealed; the category «neo-colonialist unit» is proposed, its definition is given; points to the role of neo-colonialism in establishing globalization as a doctrine of world development; It is substantiated that neo-colonialist units act as a factor of unification and a mechanism of joint uniform economic development within the modern globalized environment.

Keywords: neo-colonialism, ultra-imperialism, globalization, neo-colonialist unit.

Баула Е.В., Саржан Ю.О.

НЕОКОЛОНИАЛИЗМ КАК АСПЕКТ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

В статье рассмотрены теорию неокolonіализма и смежных теории, на основе которых выявлены причины невозможности отнесения Европейского Союза к категории неокolonіалистического образования; предложено категорию «неокolonіалистична единица», приведены ее определения; указано на роль неокolonіализма в установлении глобализации как доктрины мирового развития; обосновано что неокolonіалистични единицы выступают фактором унификации и механизмом общего равномерного экономического развития в пределах современного глобализирующегося среды.

Ключевые слова: неокolonіализм, ультраимпериализм, глобализация, неокolonіалистична единица.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Неокolonіалізм, як геополітичне явище, може виступати загрозою суверенітету усіх країн за межами метрополії завдяки механізму економічної експлуатації і перетворити їх на колонії нового типу. За цих умов захист державних інтересів потребує боротьби з імперіалістичними аспектами глобального неокolonіалізму. Зважаючи на подібні обставини та історичні передумови їх утворення постає необхідність переглянути роль неокolonіалізму у процесі формування існуючої системи міжнародних зв'язків не лише між розвинутими країнами та «третім світом», а між незалежними державами загалом.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. З різних позицій досліджували проблему неокolonіалізму Ж.-П. Сартр, К. Нкрума, Т. Серакеберан, К. Маркс, К. Каутський, Н. Зеллер, С. Величенко, В. Долід та ін.. Однак у

працях цих дослідників не було надано достатньої уваги дослідженню неокolonіалізму в межах зносин розвинутих економік, що є характерним для сучасної глобалізованої системи світу.

Цілі статті. Метою статті є дослідження та теоретичне обґрунтування впливу неокolonіалізму на формування міждержавних зв'язків серед економічно розвинутих країн, окреслення неокolonіалізму як елемента теорії глобалізаційних процесів, виділення поняття «неокolonіалістичної одиниці» як структурно-функціонального елемента сучасної системи міжнародних зносин.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Соціологічна теорія модернізації традиційно стосується проблеми взаємозв'язку та взаємодії Західної Європи і/або США та держав Африки, Азії та Латинської Америки. Її прихильники, вказуючи на порівняно високий рівень розвитку «західного світу», наголошують на невідворотності економічного процвітання, за умови досягнення такого стану через фазу індустріалізації. Таким чином, потреба допомоги колишнім колоніям якомога швидше досягнути необхідного рівня економічного розвитку шляхом інвестування, кредитування тощо, призвела до утворення у 60-80-х рр. системи неокolonіалізму.

За К. Нкрумою, неокolonіалізм можна визначити як інвестування капіталу держави метрополії до колонії з метою створення глибокої економічної та технологічної залежності останньої, за умови переважання вкладених ресурсів над темпом зростання економіки залежної держави [1]. Засобами впровадження неокolonіалізму він називає: «невидимий уряд», контроль світового ринку західним капіталом (вплив на ціни), рівень відсоткової ставки на міжнародні кредити, позики та допоміжну діяльність міжнародних організацій, зокрема Світового Банку, МВФ, Міжнародної фінансової корпорації та Міжнародної асоціації розвитку.

У відповідь на теорію модернізації та її соціально-економічні наслідки постала теорія залежності. Її головним постулатом є навмисне «недорозвинення» третього світу державами Європи та Сполученими Штатами, що відповідає їхнім власним економічним інтересам [2]. Інструментом здійснення виступає навмисна сировинна орієнтація національних економік держав-неокolonій, яка проявляє себе на довгостроковому періоді через гіпотезу Пребіша-Зінгера [3].

Таким чином можна прийти до висновку, що політика «великих держав» щодо «третього світу» у II пол. XX ст. в економічному плані мала на меті безперервність та довго тривалість функціонування колоніалізму стосовно усіх колишніх колоній. Проте чи вичерпується на цьому поняття неокolonіалізму?

Якщо розглядати критерії Нкруми, то під поняття колонії Сполучених Штатів підпадає післявоєнна Європа, про що пише і сам автор [1]. Проте незважаючи на колосальність обсягів плану Маршала та його впливу на економічний та політичний потенціал держав континенту, подібне капіталовкладення вже в п'ятдесятих роках повернуло Європу на довоєнний рівень та не створило абсолютної залежності її політики від політичної волі США. Тому сьогодні ми простежуємо партнерську взаємодію між континентами, яка передбачає можливість існування як «про» так і «контра» у сферах політики та економіки.

Однією з головних причин такої різниці впливу однотипних факторів для Європи з одного боку та Африки, Азії, Латинської Америки з іншого, можна назвати перш за все ідеологічну співзвучність «старого» та «нового» світів, на протигагу до соціалістичних тенденцій у «третьому світі», та вже наявний інститут матеріальної та моральної (що важливо) індустріалізації Європи, який зазнавав відбудови, а не будувався на нових та незрозумілих для суспільства засадах.

Проте саме механізм спільного користування міжнародним капіталом, який виступає інструментом неокolonіалізму, після Другої Світової війни став важливим структурним елементом світових міждержавних зносин, зокрема як в межах спеціалізованих фінансових організацій, так і універсальних, військових чи економічних об'єднань. Тому доцільним буде припустити наявність неокolonіальних засад у стосунках розвинених держав Європи та світу.

Можна умовно виділити два структурних рівні економічних залежностей у західному регіоні, які утвердились у 60-80-х рр.: перший – напряму від США, другий – між різними за рівнем розвитку економіками Європи. Таким чином усі держави Західної Європи доцільно розглядати з марксистсько-леніністського поняття напівколонії, держави юридично незалежної, проте політично підпорядкованих через економічні механізми [4].

Ця стадія, за Леніним, виступає проміжним етапом між вільної державою та колонією у чистому вигляді, що по суті є інверсією принципу побудови неокolonіалізму: замість побудови економічного колоніалізму як наступної стадії після політичного та силового впливу, економічний диктат розглядається перш за все як передумова до встановлення політичного контролю. Обидва механізми справдились історично (відносини між РФ та іншими постсоціалістичними державами, стосунки США та Японії), проте сьогодні спостерігаються саме наслідки їх здійснення, а не активне функціонування.

Поняття напівколонії має ще один аспект, який вступає в силу на сучасному етапі розвитку міждержавних зносин: за умови чітко структурованої сукупності колоніальних систем, між метрополіями відбувається боротьба за напівколонії, як останні спірні джерела сировини. Тобто, оскільки в Західній Європі існують потенційні метрополії, у вигляді найбільш розвинених відносно інших економік, то решта держав є спірними ринками закупівлі та збуту продукції, боротьба за які ведеться через ринкові механізми. Важливо зазначити, що прямий диктат в цьому регіоні, а отже і сценарій формування класичних колоній, є неможливим, адже всі держави регіону так чи інакше є високорозвиненими з позицій економіки, політики та суспільної організації.

Тому доцільно підсумувати, що неокolonіальні тенденції є властивими зносинам між високорозвиненими державами, маючи за основу світовий поділ праці та спеціалізацію. Тому хоча теорія неокolonіалізму, в класичному її розумінні, і не справджується в подібних умовах, вона не обов'язково є нехарактерною для подібної системи та може виступати частиною теорії глобалізації.

Щоб представити неокolonіалізм, як економічну тенденцію, вищенаведені аспекти теорій залежності та імперіалізму доцільно доповнити з позиції теорії ультраімперіалізму, викладеної К.Каутським. Серед її постулатів ключовим є наступний: в ході розвитку капіталізму рано чи пізно настає момент, в який відбувається припинення конкурентної боротьби капіталістичних держав за розподіл сфер впливу, а отже і міждержавні конфлікти, натомість вступає в силу механізм спільної експлуатації світових ресурсів завдяки єдиному міжнародному капіталу задля досягнення деяких стратегічних цілей [5, с . 33]. Таким чином ми виводимо наслідком неокolonіалізму не відродження імперій чи стагнацію світового господарства, а навпаки формування деякої загальної геосфери, в межах якої відбуваються ринкові взаємодії світових макроекономічних суб'єктів. Справедливість таких припущень можна обґрунтувати з огляду на теоретичні розробки «теорії державного картелю», зокрема в межах функціонування структури ЄС [6]. Проте приклад Європейського Союзу не може вважатись повноцінним прикладом неокolonіалістичних тенденцій з двох причин:

1) ЄС є договірним інтеграційним утворенням, функціонування якого здійснюється на основі установчих документів та консенсусної системи прийняття рішень, а тому не відображає повною мірою ринкові механізми;

2) ЄС не виступає однорідною структурою, що доводиться відсутністю єдиної позиції усіх держав-учасниць на низку геополітичних проблем (Брекзїт, ПП-2, агресія РФ щодо держав Східної Європи та центральної Азії).

Особливістю неоколоніалізму як тенденції та його визначальною рисою є м'який диктат: сучасна метрополія не вказує колонії, що їй робити на пряму, натомість створюючи умови політичної прихильності або нейтральності напівколонії щодо міжнародних дій метрополії в будь-якій зі стратегічних сфер міжнародної діяльності, формує навколо себе «сферу впливу». Такого роду експансія є природною реакцією політичної системи світу та в суті ще одним визначенням поняття глобалізація, якщо не передумовою її виникнення.

Проте подібний висновок справедливий лише за умови істинності статусу напівколонії, який виявляється у здобутті переваги над останньою через механізм конкурентної політичної та економічної боротьби за її ресурси, з боку метрополій, як його бачив Каутський. Адже саме спосіб здобування гегемонії вирізняє неоколоніалізм, як економічну перевагу, від традиційного імперіалізму, як політичного переконання. Така відповідність не є характерною для усіх існуючих систем міждержавних зв'язків, тому в контексті теорії неоколоніалізму варто диференціювати власне неоколоніалізм як історичний факт, та неоколоніалізм як тенденцію. Для окреслення неоколоніальних сфер впливу, за доцільне вважаємо ввести поняття неоколоніальної одиниці – умовного агрегату держав, схильного приймати або підтримувати єдине рішення в сфері політичних та економічних питань, висунуте метрополією.

Формування такого роду одиниць відбувається дещо нетрадиційним щодо класичного неоколоніалізму методом. Визнання всіх держав рівноправними суб'єктами права де-юре було оформлено ще у ХХ ст. [7], тому будь-які міжнародні стосунки доцільно вважати сучасними за умови фактичного дотримання цього статусу обома сторонами зносин. За цієї умови, наявність довгострокових глобальних проблем людства (війни та миру, екології, боротьби зі злочинністю, боротьби з дискримінацією, права на самовизначення національності та ін.), виступає легальним середовищем проведення колоніальної політики, що відображається у формі схвалення деякого кола держав на бік свого бачення коротко- та довгострокових дій з урегулювання даних питань.

Офіційно таке схвалення радше відображається у формі політичного нейтралітету в момент зіткнення інтересів кількох метрополій. Прихильність визначається економічною зручністю та відносною вигодою від проведення саме такої політики, адже у разі виграшного становища метрополії, напівколонія також виграє. Критичним в даному питанні є фактор безпеки: вступ у статус напівколонії не повинен нести жодної загрози суверенному праву держави проводити власну політику, а лише постулювати, що комплексне бачення вирішення деякого питання з боку метрополії є найбільш близьким до її власного, або найбільш вигідним для здійснення. В такій системі зносин, теоретично, перед будь-яким апаратом держави постає питання вибору: пошук метрополії, щоб приєднатись, чи колоній, щоб долучити. Проте відразу постає питання, який фактор є первинним при формуванні неоколоніальних зв'язків: сектор приватного бізнесу чи державна влада. Візьмемо за основу тезу, про те, що держава є оператором сконцентрованих в її межах ресурсів. Звідси будь-яке її рішення у сфері глобальної антикризової політики, за умови відсутності політичної загрози від його наслідків, приймається на основі економічних факторів.

Формування неоколоніальної одиниці базується на теорії відносних переваг в економічному та політичному планах, тому історично усталені зв'язки не завжди та не

обов'язково повинні справджуватись. Навпаки, традиційна залежність держав, закладена у ХХ ст. і раніше, є проявом імперіалізму, і жодним чином не відноситься до тенденції неоколоніалізму. Якщо не зазнали ринкового переродження, зв'язки подібного роду є тупиковими, адже були сформовані на політиці «викачування ресурсів», на відміну від здійснення перерозподілу ресурсів та обов'язків з метою забезпечення стабільної двосторонньої вигоди, яка є засобом та гарантом існування тривалих продуктивних міждержавних зносин водночас. Таким чином неоколоніальна одиниця – єдина економічна система держав, яка здатна сама забезпечити внутрішню стабільність та розвивається завдяки конкуренції з іншими аналогічними одиницями. В її межах спеціалізація відбувається на основі відносних переваг від виробництва благ, що в результаті призведе до економічного вирівнювання неоколоніалістичної одиниці та набуття статусу держави-метрополії будь-якою з напівколоній.

Висновки. Отже, неоколоніалістичні одиниці мають внутрішній потенціал виступити фактором уніфікації та механізмом спільного рівномірного розвитку світового економічного середовища. Що, як наслідок, призведе до утворення більш менш однорідного глобального економічного простору, в якому зміна конкуруючих метрополій, «світових центрів», вільно відбуватиметься в межах глобальних стратегій розвитку на основі ринкових механізмів, не викликаючи політичних криз та глобальних конфліктів. Таким чином неоколоніалізм можна справедливо визначити передумовою та елементом механізму глобалізації.

Список бібліографічного опису:

1. Kwame Nkrumah. Neo-Colonialism, the Last Stage of imperialism. The mechanisms of neo-colonialism. URL: <https://www.marxists.org/subject/africa/nkrumah/neo-colonialism/ch01.htm> (last access: 09.12.2019).
2. Dependency theory. Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Dependency_theory (last access: 09.12.2019).
3. Prebisch–Singer hypothesis. Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Prebisch%E2%80%93Singer_hypothesis (last access: 09.12.2019).
4. Ленин В.И. Полное собрание сочинений Том 27. Империализм, как высшая стадия капитализма. URL: https://leninism.su/works/66-tom-27/2080-imperializm-kak-vyssshaya-stadiya-kapitalizma.html#V_.D0.A0.D0.90.D0.97.D0.94.D0.95.D0.9B_.D0.9C.D0.98.D0.A0.D0.90_.D0.9C.D0.95.D0.96.D0.94.D0.A3_.D0.A1.D0.9E.D0.AE.D0.97.D0.90.D0.9C.D0.98_.D0.9A.D0.90.D0.9F.D0.98.D0.A2.D0.90.D0.9B.D0.98.D0.A1.D0.A2.D0.9E.D0.92 (last access: 09.12.2019).
5. Валовой Д.В. От Сталина и Рузвельта до Путина и Буша. М.: ТЕРРА. Книжный клуб, 2007. 448 с.
6. State cartel theory. Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/State_cartel_theory (last access: 09.12.2019).
7. Венская конвенция о дипломатических сношениях 18 апреля 1961 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_048 (last access: 09.12.2019).

References:

1. Kwame Nkrumah. Neo-Colonialism, the Last Stage of imperialism. The mechanisms of neo-colonialism. URL: <https://www.marxists.org/subject/africa/nkrumah/neo-colonialism/ch01.htm> (last access: 09.12.2019)
2. Dependency theory. Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Dependency_theory (last access: 09.12.2019)
3. Prebisch–Singer hypothesis. Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Prebisch%E2%80%93Singer_hypothesis (last access: 09.12.2019)
4. Lenin V.I. Polnoe sobranie sochineniy Tom 27. Imperializm, kak vysshaya stadiya kapitalizma. URL: https://leninism.su/works/66-tom-27/2080-imperializm-kak-vyssshaya-stadiya-kapitalizma.html#V_.D0.A0.D0.90.D0.97.D0.94.D0.95.D0.9B_.D0.9C.D0.98.D0.A0.D0.90_.D0.9C.D0.95.D0.96.D0.94.D0.A3_.D0.A1.D0.9E.D0.AE.D0.97.D0.90.D0.9C.D0.98_.D0.9A.D0.90.D0.9F.D0.98.D0.A2.D0.90.D0.9B.D0.98.D0.A1.D0.A2.D0.9E.D0.92 (last access: 09.12.2019)
5. Valovoy D.V. Ot Stalina i Ruzvelta do Putina i Busha. M.: TERRA. Knizhnyiy klub, 2007. 448 p.
6. State cartel theory. Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/State_cartel_theory (last access: 09.12.2019)
7. Venskaya konventsiya o diplomaticheskikh snosheniyah 18 aprelya 1961 g. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_048 (last access: 09.12.2019)

Рецензент д.е.н., професор Лютак О.М.

DOI: <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2020-1-1>